

UYGURLARDA HİKMET SÖYLEME GELENEĞİ VE ÇAĞATAYCA İKİ YAZMADA BULUNAN HİKMETLER

The Custom of Hikmet Telling in The Uighurs And Hikmets Which Situated in Two Chagatai Manuscripts

Adem ÖGER*

Recep TEK**

Özet

Türk dünyasının ortak değerlerinden biri Hoca Ahmet Yesevi'dir. "Pir-i Türkistan" olarak adlandırılan Ahmet Yesevi, "kültürler arası diyalog, kültürlerin yakınlaşması, barış" gibi semboller açısından son derece önemli bir şahsiyet olması nedeniyle Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı (UNESCO) tarafından 2016 Yılı "Ahmet Yesevi Yılı" olarak ilan edilmiştir. Bu yıl, Ahmet Yesevi'nin ölümünün 850. yıl dönümü olarak kabul edilmektedir. Arifler Sultanı Hoca Ahmet Yesevi'nin hayatı, fikirleri ve öğretisi yüzyıllardır Türklerin manevi, sosyal ve edebi hayatını etkileye gelmiştir. Onun düşünceleri günümüze esasen "Hikmetler" vasıtasıyla ulaşmıştır. Hoca Ahmed Yesevi'nin takipçileri onun hikmetlerini istinsah ederek divan haline getirmişler ve böylece "Divan-ı Hikmet" nüshaları oluşmuştur. Bu şekilde Türkistan Pirinin sonraki nesillere bıraktığı manevi değerler canlılığını korumuş, hikmet geleneği de devam etmiştir. Tasavvufi Türk edebiyatının seçkin örneği olan bu eser, yüzyıllardır Türklerin edebi ve manevi hayatını yönlendirmektedir. Makalede, ilk olarak Ahmet Yesevi hakkında kısaca bilgi verilecek, ardından Uygurlar arasında canlı bir şekilde yaşatılan hikmet söyleme geleneği ve Kaşgar'da yazılmış iki yazmadaki hikmetler tanıtılıp değerlendirilecektir.

Anahtar Sözcükler: Ahmet Yesevi, Divan-ı Hikmet, Kaşgar, Gunnar Jarring Koleksiyonu.

Abstract

Hoca Ahmet Yesevi is one of the common values of the Turkish world. Ahmet Yesevi, who is called "Pir-i Türkistan", is a very important personality in terms of symbols such as "intercultural dialogue, convergence of cultures, peace". Therefore, year 2016 has been declared as "Year of the Ahmet Yesevi" by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). It is accepted that this year is the 850th anniversary of Ahmet Yesevi's death. Life, ideas and teaching of Hoca Ahmet Yesevi has influenced the spiritual, social and literary life of the Turks for centuries. His thoughts were reached to day through "Hikmets". The followers of Hoca Ahmet Yesevi copied his hikmets and resolved divan, thus copies of the "Divan-Hikmet" were ocured. Accordingly, spiritual values inherited from Ahmet Yesevi protect its vitality and the custom of hikmet is

*Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Bölümü, Nevşehir-TÜRKİYE, E-posta: ademoger@gmail.com.

** Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Bölümü, Nevşehir-TÜRKİYE, E-posta: receptek@nevsehir.edu.tr.

continued. This work which is an outstanding example of the Turkish Sufi Literature has oriented the literary and spiritual life of the Turks for centuries. Firstly, we will give information about Ahmet Yesevi, later the custom of hikmet telling which lives colourfully among Uighurs introduced and ultimately, evaluate hikmets which are two Chagatai Manuscripts written in Kaşgar in this article.

Keywords: Ahmet Yesevi, Divan-ı Hikmet, Kaşgar, Gunnar Jarring Collection.

Giriş

Türk-İslam tarihinin en önemli sembol şahsiyetlerinden birisi şüphesiz ki Ahmet Yesevî'dir. Pir-i Türkistan, Hazret-i Türkistan, Hâce-i Türkistan, Hazret-i Sultan, Sultanül evliya, Evliyalar serveri, Serhalka-i sînerişan¹ (Ersalan 1995: 799; Özköse 2006: 293-294; Bice 2015: 9-11) gibi unvanlarla anılan ve tarihî şahsiyetinden ziyade menkıbevî hayatıyla tanınan Ahmet Yesevî, XI. yüzyılın ikinci yarısında bugünkü Kazakistan'ın Çimkent şehrinin doğusundaki Sayram kasabasında dünyaya gelmiştir (Köprülü 1976: 61-62; Tatçı 2016: 14).

Yesevî'nin babası Sayram civarında tanınmış bir sufi olan ve Hz. Ali soyundan geldiğine inanılan Şeyh İbrahim; annesi ise babasının halifelerinden Musa Şeyh'in kızı Ayşe Hatun'dur (Eraslan 1998: 80; Özköse 2006: 294; Bice 2015: 10). Dolayısıyla Yesevî, ailesi ve çevresi itibarıyla asil, saygın bir muhitte ve dinî yönden zengin bir ortamda doğmuş ve yetişmiştir (Çakan 2005: 202).

Ahmet Yesevî, ilk eğitimini babası Şeyh İbrahim'den ve Sayram'ın önde gelen âlimi Şehabeddin İsficabî'den almıştır (Bice 2015: 11). Önce annesini ardından da yedi yaşında babasını kaybeden Yesevî, ablası Gevher Şehnaz ile birlikte Sayram'dan ayrılıp Yesi şehrine gelir (Eraslan 1995: 801). Yesi'de Arslan Baba'ya intisap eden Yesevî, onun terbiyesi altında kendisini yetiştirir (Köprülü 1976: 64).

Arslan Baba'nın ölümünden sonra İslam coğrafyasının önemli kültür merkezlerinden olan Buhara'ya gelen Yesevî, burada devrin önde gelen âlim ve mutasavvıflarından olan Şeyh Yusuf el- Hemedanî'ye intisap eder (Köprülü 1976: 65). Bir hikmetine göre bu sırada yirmi yedi yaşındadır (Eraslan 1998: 79; Özköse 2006: 296). Arslan Baba'dan melamet esaslarını öğrenen Yesevî, Yusuf Hemedanî'den de zühd, takva, riyazet, mücahede, ibadet ve zikir esaslarını öğrenir (Eraslan 1995: 804). Ancak Ahmet Yesevî'nin eğitiminde sadece bu isimler rol oynamamıştır. Hikmetlerinden yola çıkılarak Bâyezid-i Bistâmî, Şiblî, Hallacı Mansur, Cüneyd-i Bağdadî, İbrahim Edhem, Şakîk-i Belhî, Ma'rûf-i Kerhî gibi önemli mutasavvıfların da onun yetişmesinde etkili olduğu belirtilmektedir (Eraslan 1998: 82).

Ahmet Yesevî, Yusuf Hemedanî'nin vefatından sonra Hâce Abdullah Berkî ve Hâce Hasan Endakî'nin ardından üçüncü halife olarak irşad postuna oturur (Köprülü 1976: 72). İrşad makamında ne kadar süre kaldığı bilinmeyen Yesevî, makamı dördüncü halife Hoca Abdu'l-Hâlık Gucdüvanî'ye bırakarak muhtemelen altmış yaşlarında tekrardan Yesi'ye döner (Köprülü 1976: 72; Eraslan 1995: 804).

Ahmet Yesevî'nin Yesi'ye döndüğü dönemde bölgede din ve tasavvuf propagandası için uygun bir zemin bulunmaktadır.² Bu şartlar içinde Türkistan coğrafyasında etrafına binlerce mürit toplayan Ahmet Yesevî, bu insanlara İslamiyetin esaslarını ve tasavvufu

¹ Altmış üç yaşında girdiği yeraltı hücrelerinde zikir yaparken dizlerinin göğsüne sürünmesinden dolayı göğsünün her iki yanında izler oluştuğu için bu isim verilmiştir (Bice 2015: 16).

²bk. (Köprülü 1976: 74-75).

anlatmaya ve öğretmeye çalışır (Köprülü 1976: 74-75). Kaç yaşında öldüğü konusunda net bir bilgi bulunmayan³ Ahmet Yesevî, M. 1166-1167 yılında vefat eder.

Hayat hikâyesi, fikirleri, öğretileri, üslubu, tekniği, şiirleri ve yetiştirdiği şahsiyetlerle Türklerin dinî, sosyal ve edebî hayatında önemli izler bırakan Ahmet Yesevî, nüfuzu geniş bir coğrafyaya yayılmış ve günümüze kadar ulaşmış önemli bir mutasavvıftır. Türklerin İslamiyete muhabbetle yaklaşımlarında, İslamiyeti kabul etmelerinde ve Türkler arasında tasavvuf düşüncesinin yeşerip gelişmesinde öncü olan pek çok sufi olmasına rağmen hiçbiri Ahmet Yesevî kadar ilgi uyandırmamış, geniş toplulukları arkasından sürükleyememiş ve tesirini bu denli devam ettirememiştir (Özköse 2006: 302). Hem hayattayken hem de ölümünden sonra adı etrafında kerametler teşekkül ettirilerek manevî nüfuzu sürdürülmüştür. Türkler arasında Ahmet Yesevî kadar farklı coğrafyalarda yaşayan ve yaygın bir şöhrete sahip başka bir isim yoktur (Bice 2015: 9). O, Türklerin İslamiyeti benimsemelerinde ve Türk kültürünün İslamiyet ile taçlanması en önemli rolü üstlenmiş büyük bir mutasavvıf âlimdir.

Ahmet Yesevî, iyi bir medrese tahsili görmesine, Arapça ve Farsçayı çok iyi bilmesine rağmen İslam dininin kurallarını, esaslarını ve inceliklerini, tasavvuf düşüncesini, tasavvufun âdap ve erkânını halka onların anlayacağı basit ve yalın bir dille, onların alışmış oldukları edebî şekillerle anlatmıştır (Köprülü 1976: 115; Eraslan 1998: 85-86). Bu bağlamda o, Türkçe hitabı ve söylediği şiirlerle Türkçenin bir ilim ve sanat dili olarak gelişmesinde de önemli bir rol oynamıştır.

Ahmet Yesevî'nin kalıcılığını sağlayan etmenlerin başında yetiştirdiği dervişleri ve onun takipçileri gelir. Mansur Ata, Said Ata ve Hâkim Süleyman Ata onun üç büyük halifesidir. Bunların dışında Sufi Muhammet Danışmend Zennukî, Baba Maçın, Emir Ali Hakim, Hasan Bulganî, İmam Mergazî, Şeyh Osman Mağribî isimli halifeleri de bulunmaktadır⁴ (Köprülü, 1976: 34). Bununla birlikte gerek Orta Asya'da gerekse de Anadolu'da kendilerini Ahmet Yesevî soyundan sayan, onun müridi, temsilcisi ve takipçisi olduğunu söyleyen pek çok isim vardır (Çakan 2005: 207; Özköse 2006: 310).

Ahmet Yesevî'yi ölümsüzleştiren, onun zaman ve mekân sınırlarını aşmasını sağlayan ikinci husus ise Yesevîlik tarikatıdır. O, kendi adıyla anılan Yesevîlik tarikatının esaslarını belirlemiştir. Bu bağlamda Yesevîlik, bir Türk tarafından kurulmuş ve Türkler arasında örgütlenmiş olan ilk tarikattır (Köprülü 1976: 114; Bice 2015: 17).

Başlangıçta Seyhun civarında yayılan, Moğol istilasından sonra da Horasan, İran, Azerbaycan ve XIII. yüzyılda da Yesevî dervişleri vasıtasıyla Anadolu'da yayılma imkânı bulan (Eraslan 1995: 819) Yesevîlik, geniş bir yaygınlığa sahip olan Nakşibendî ve Bektaşî tarikatları ile Kübreviyye ve Ciştiyye gibi yerel tarikatları derinden etkilemiştir (Bice 2015: 9). Ahmet Yesevî'nin temellerini attığı Yesevîlik, İslam çizgisi dışına çıkan ve Rafizîlik, Zındıklık, Mulhidlik gibi isimlerle nitelenen zararlı gayr-i sünni akımlara karşı bir set olarak Türk-İslam dünyasındaki birlik ve beraberliğin sağlanmasında önemli katkılar sağlamıştır.

Ahmet Yesevî'yi ebedileştiren üçüncü husus ise "hikmet" adı verilen manzumeleriyle hikmetlerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan Divan-ı Hikmet adlı eseridir. Hikmet, Ahmet Yesevî'nin İslamiyetin esaslarını, şeriat ahkâmını ve ehl-i sünnet akidesini, tasavvuf düşüncesini, tarikatın âdap ve erkânını Türklere öğretmek ve müritlerine telkin etmek maksadıyla (Yazıcı 1998: 74) basit, sade, anlaşılır bir Türkçe ile ve Türk halk edebiyatından alınma unsurlarla söylediği manzumelere verilen addır. Hikmetler, Ahmet

³ Ahmet Yesevî'nin yetmiş üç, seksen üç, yüz yirmi, yüz otuz yıl gibi bir ömür sürdüğü yönünde tahminler bulunmaktadır. bk. (Köprülü 1976: 73; Eraslan 1998: 79).

⁴ Halifeleri ile ilgili olarak bk. (Köprülü 1976: 87-98).

Yesevî'nin ölümünden sonra dervişleri tarafından toplanıp bir araya getirilerek Divan-ı Hikmet adlı eser oluşturulmuştur. Dolayısıyla mürettep bir eser olmayan Divan-ı Hikmet'teki bütün şiirlerin Ahmet Yesevî'ye ait olduğu şüphelidir. Zira Ahmet Yesevî'den sonra onun gibi söyleme arzu ve isteğinden dolayı bir hikmet tarzı, hikmet geleneği hasil olmuş; Yesevî dervişleri söyledikleri hikmetleri ona olan saygılarından dolayı onun mahlasıyla taşımışlar, bu durum da hikmetlerin ayıklanmasını zorlaştırmıştır⁵ (bk. Eraslan 2000: 34).

Ahmet Yesevî'nin hikmetlerini içeren pek çok yazma ve basma nüsha bulunmaktadır. Bu nüshaların en eskisi XVI.-XVII. yüzyıla aittir (Eraslan 2000: 40). Önceleri yazma nüshalar halinde bulunan Divan-ı Hikmet daha sonraları basma tekniğiyle çoğaltılmıştır. Divan-Hikmet ilk defa 1878-1879'da Kazan'da basılmıştır (Köprülü 1976: 121). Bununla birlikte eser, on yedi defa Taşkent'te, dokuz defa İstanbul'da, beş defa Kazan'da ve birer defa da Buhara ve Kagan'da matbu olarak basılmıştır (Bice 2015: 27).

Divan-ı Hikmet nüshalarında yer alan hikmetlerin sayısı birbirinden farklıdır. En fazla hikmet Kazan baskısında yer almaktadır (Eraslan 2000: 35). Yazma ve basma hikmet mecmualarındaki Ahmet Yesevî'ye ait olan hikmet sayısı ise 250'yi geçmemektedir (Eraslan 1998: 92).

Divan-ı Hikmet nüshalarında Ahmet Yesevî'nin yanı sıra Garbî, Ubeydî, Zelilî, Azîm Hâce, Nevayî, Kul Şerîf gibi Yesevî dervişlerinin hikmetleri de yer alır⁶ (Eraslan, 1995: 814).

Hikmetler, beyit ve dörtlüklerle yazılmıştır. Dörtlüklerle yazılmış hikmetlerde kıt'a sayısı 5-25 arasında değişmektedir (Eraslan 2000: 39). Bazı hikmetlerde gazel tarzı; münacaatlarda ise mesnevi biçimi kullanılmıştır (Eraslan 2000: 39). Gazel tarzındaki hikmetlerin bir kısmı musammat şeklindedir (Eraslan 2000: 39). Gazellerdeki beyit sayısı 5-15 arasında değişmekle birlikte daha çok yedi beyitlik gazeller tercih edilmiştir (Özköse 2006: 305).

Hikmetlerde hem hece hem de aruz vezni kullanılmıştır. Hikmetler, hece vezninin genellikle yedili (4+3), on ikili (4+4+4) ve on dörtlü (7+7) kalıplarıyla söylenmiştir. Bazen de on altılı (8+8) ölçü kullanılmıştır (Köprülü 1976: 17; Eraslan, 2000: 39). Aruz ölçüsü ile yazılmış hikmetlerde ise Mefâîlün/ Mefâîlün/ Feülün, Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilün, Mefâîlün/ Mefâîlün/ Feülün, Mefâîlün/ Mefâîlün/ Mefâîlün/ Mefâîlün ve Mef'ûlü/ Mefâîlü/ Mefâîlü/ Feülün kalıpları kullanılmıştır (Eraslan 2000: 39).

Hikmetlerde kafiye olarak ise genellikle yarım kafiye tercih edilmiş, redif usulüne de bağlı kalınmıştır (Eraslan 2000: 39; Köprülü 2009: 220). Hikmetlerde, dörtlüklerin son mısralarının ya bir nakarat gibi tekrar edildiği ya da birbirleriyle kafiyeli olduğu görülmektedir. Bu durum, hikmetlerin dinî toplantılarda topluca okunmak ya da ilahî şeklinde söylenmek üzere inşa edildiğini göstermektedir (Köprülü 1976: 149). Nitekim Türkistan'da, Kırgız-Kazaklar arasında ve Volga boyu Türklerinde Divan-ı Hikmet'e maksus besteler mevcuttur (Köprülü 1976: 149). Bugün Doğu Türkistan'da da "Yesevîhan", "Hikmethan" olarak ifade edilen bu gelenek hâlâ devam etmektedir (Bice 2015: 27). Özellikle hikmetleri ezberden okuyan kırk kadın-kızlar hikmetlerin icrasında ve yaşatılmasında önemli bir rol oynamışlar, Gevher Şehnaz'dan günümüze bu an'aneyi sürdürmeye çalışmışlardır.⁷

Divan-ı Hikmet'in muhtevasını genel olarak Allah'ın birliği, mutlak irade ve kudret, Hz. Muhammet sevgisi, sünnet, şeriat, zühd ve takva, İslam ahlâkı, ahiret, kıyamet, cennet-

⁵ Ayrıca bk. (Köprülü 1976: 122-126).

⁶ Diğer isimler için ayrıca bk. (Eraslan 1998: 92; Eraslan 2000: 35).

⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. (Hayit 1998: 458-460).

cehennem, dünyadan ve sahte âşıklardan şikâyet, kıssalar, zikir, halvet vb. (Köprülü 1976: 146; Eraslan 1998: 93) hususlar oluşturmaktadır.

Yesevî, Yesevîlik vasıtasıyla olduğu gibi hikmetleri ve Divan-ı Hikmet adlı eseriyle de Türkler arasında İslamiyet'in yayılmasının yanı sıra duygu, düşünce ve ideal birliğinin sağlanmasında, Türkçe'nin edebî bir olarak gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Orta Asya'da yeşerip filizlenen hikmet geleneği Anadolu'da Yunus geleneğini vücuda getirmiş ve onunla çiçek açmıştır.⁸

Ahmet Yesevî'nin bütün Türk dünyasını etkileyen bir mutasavvıf olduğunu yukarıda belirttik. Son yıllarda saha araştırmalarına dayalı çalışmalarda, hikmet söyleme geleneğinin Uygurlarda canlı olarak yaşatıldığı ve Uygurlar arasında "Divan-ı Hikmet" in çok sayıda nüshası olduğu tespit edilmiştir. Burada ilk olarak sözlü geleneğe ilişkin bazı tespit ve tahlillere yer verilecektir.

2009 yılında Uygur araştırmacı Prof. Dr. Rahile Davut, Uygur Özerk Bölgesi'nde Turfan iline bağlı Konaşehir ilçesinin Karahoca Köyü'nde Ayşemhan Peytul Helpet'ten derlemeler yapmış ve çok sayıda hikmet tespit etmiştir. Bunlardan biri şöyledir:

Eya dostlar hesbim halim bayan eyley,
Ol sevebtin Hek'tin korkup ğarğa kirdim.
Çin dertlikte bu sözlerni bayan eyley, Hu-Allah!
Ol sevebtin Hek'tin korkup ğarğa kirdim.
Ne sevebtin Hek'tin korkup ğarğa kirdim.

Ğar içide kéçe kündüz taet kıldım,
Nefli namaz okup uni adet kıldım,
Her ne capa çeksem aña taket kıldım, Hu-Allah!
Ol sevebtin Hek'tin korkup ğarğa kirdim.
Ne sevebtin Hek'tin korkup ğarğa kirdim.

Ğar içide Mustapa'ni hazir kördüm,
Salam kılıp adet bilen bihut turdum,
Asi capi ümmetlerniñ halini sordum, Hu-Allah!
Ol sevebtin Hek'tin korkup ğarğa kirdim.
Ne sevebtin Hek'tin korkup ğarğa kirdim.

Ğarğa kirmek Resulillah sünnetleri,
Taet kılmak Hek Resul'niñ adetleri,
Ğériplarğa rahme kılmak şepketliri Hu-Allah!
Ol sevebtin Hek'tin korkup ğarğa kirdim.

⁸bk. (Eraslan 1998: 90).

Ne sevebtin Hek'tin korkup ğarğa kirdim.

Ümmet bolsañ kiçe kündüz tinmay yığla,
Bağrıñ bésip öpkeñ şésip yürek dağla,
Ecel kelse merdane dek beliñni bağla, Hu-Allah!
Ol sevebtin Hek'tin korkup ğarğa kirdim.
Ne sevebtin Hek'tin korkup ğarğa kirdim.

Eya perzent ümmetlerniñ derdi artar,
Piski pucur gunahlari tağdin artar,
Dinni koyup dunya malni özge tartar, Hu Allah!
Ol sevebtin Hek'tin korkup ğarğa kirdim.
Ne sevebtin Hek'tin korkup ğarğa kirdim.

Bir kün séniñ ömrüñ ahir bolğay ğazan,
Ecel kelmey töve kılğıl eya nadan,
Şayet saña rahme eylegey ezim yazdan, Hu-Allah!
Ol sevebtin Hek'tin korkup ğarğa kirdim.
Ne sevebtin Hek'tin korkup ğarğa kirdim.

Kul Hoca Ahmed tekbir eytip sohbet başlap,
Havayi heves menmenlikni yirak taşlap,
Seherlerde çar zar urup tinmay yiğlap, Hu-Allah!
Ol sevebtin Hektin korkup ğarğa kirdim.
Ne sevebtin Hektin korkup ğarğa kirdim (Harris 2012).

2012 yılında, İngiliz araştırmacı Rachel Harris, Uygur Özerk Bölgesi'nde Aksu ilçesi, Şayar kasabası, Toyboldi, Yeñi Çimen Köyü'nde, saha araştırmasında bulunmuş ve "Hetme Töreni"nin ardından çok sayıda hikmet derlemiştir. Hikmet söyleme geleneğini icra eden kaynak kişi Cennethan Kuşnaç, Harris'in sorularına şöyle yanıt verir: "Hikmetleri annemden öğrendim. 15-20 kadar hikmet biliyorum. Annem hikmetleri not etmişti. Ben de onun yazdığı hikmetleri kendim için kopya ettim." Buradan, hikmetlerin Uygur sözlü kültür geleneğinde önemli bir yeri olduğunu ve kuşaktan kuşağa nakledildiğini görmekteyiz. Bu hikmetlerden biri şöyledir:

Ağziñniñ nimi kaşkay amin,
Közüm nuri öçkey amin,
Toprak içige köçkey amin,
Veyran kilur bu ölüm amin.

Kul Hoca Ahmed sen oyğan amin,
Yoktur bu sözde yalğan amin,
Tuprak içide kalğan amin,
Veyran kilur bu ölüm amin.

Saraylirini buzup amin,
Bostanlirini köçürüp amin,
Hemmimizge baraver amin,
Kelgen ölüm emes mu amin.

Hatunlirini tul kılğan amin,
Gülzarlikni har kılğan amin,
Yitimlarni kahşatkan amin,
Kelgen ölüm emes mu amin.

Kul Suleyman sen oyğan amin,
Yoktur bu sözde yalğan amin,
Tuprak içide kalğan amin,
Veyran kılur bu ölüm amin.

Birdin birge barurmiz amin,
Lehet içige kirermiz amin.
Lehet içge kirgende amin,

Nim dep cavap kılarmiz amin (Harris 2012).

Hoca Ahmed Yesevî'nin takipçileri Ulu Pir'in hikmetlerini istinsah ederek divan haline getirmişler ve böylece "Divan-ı Hikmet" nüshaları oluşmuştur. Bu şekilde Türkistan Piri'nin sonraki nesillere bıraktığı manevi değerler canlılığını korumuş, "hikmet" geleneği de devam etmiştir. Tasavvufi Türk edebiyatının seçkin örneği olan bu eser yüz yıllardır Türklerin edebi-manevi hayatını yönlendirmektedir. Bugün dünyanın farklı kütüphanelerinde Türkistan Piri Hoca Ahmed Yesevî hikmetlerinin yer aldığı "Divan-ı Hikmet" eserinin çeşitli yazma ve matbu nüshaları bulunmaktadır. Bugüne kadar üzerinde çalışılmayan nüshalardan birkaçı da İsveç Lund Üniversitesi Gunnar Jarring Koleksiyonu'nda bulunmaktadır.

Burada Jarring Koleksiyonu'nda kayıtlı bulunan iki yazmadaki hikmetlere yer verilmiştir. Bu yazmalardan ilki Prov. 42 numarada kayıtlı olup 1930 yılında Jarring tarafından Kaşgar'dan satın alınmıştır. 18x11 cm ebadında olan yazmanın baş ve son kısımları eksiktir. Yazmanın 20 sayfalık kısmı mevcuttur ve başında 5 gazel bulunan eserin sonraki sayfalarında toplamda 3 hikmet yer almaktadır ve çalışmada bunlara yer verilmiştir.

Yazmalardan ikincisi ise Prov. 354 numarada kayıtlı olup 1930 yılında Jarring tarafından Kaşgar'dan satın alınmıştır. 18,5x11,5 ebadında olan yazmada, 1b-40b sayfaları falcılık;

40b-42a sayfaları Arap harflerinin sayısal değeri; 43a-53b sayfaları başağrısı tedavisi; 54a-72a sayfaları hikmetler; 72b-76b sayfaları dini içerikli konular; 77a-79b sayfaları arasında ise manzum dini bir hikâye yer almaktadır. Bu çalışmada 54a-70b arasında yer alan hikmetlere yer verilmiştir. Yazmada 70a, 70b, 71a, 71b sayfalarının alt kısımları yırtılmış ve koparılmış olduğu için hikmetlerin bazı dizeleri okunamamıştır. Bu kısımlar üç nokta (...) ile gösterilmiştir.

Prov. 42'de yer alan hikmetler şöyledir:

[1a] Hikmet

Zihî şāni 'zihî hālîkzihî kâdir
 Hadd-ı didārîñ ziyne bile aytıp bolmas
 Cümle canlığ yığılıp seniñ evşāfiñni
 Defter içre tā kıyāmet fütüp bolmas

[1b] Beyān kılay kıaysı seniñ şıfatıñni
 'Ayān kılay kıaysı biri kudretiñni
 Héç kim bilmes zerre seniñ hikmetiñni
 Aklı bilen hiç kıaysı yetip bolmas

Kudret bilen yaratıldı ādem laydın
 Melāikler yaratıldı barça nurdın
 Dive-feri şeyāñinler barça otdın
 Hikmet nedür hiç kıaysını bilip bolmas

Ādem atā dünyā sarı keldi kitti
 Barçaları yer astığa kirip yattı
 Nūhnebī barça mürsil bārı ötti

[2a] Beni-i ādem yer üstide turup bolmas

HakMustafā āhir demde katıg yattı
 Ecel kelip Mustafāğa yakın yetti
 Cemā' atdın kaldım diben yıglap yattı
 Bilāl ünīn işitkendin turup bolmas

Āyşem ki fermān kıldı taharetni
 Yıkılıp konup kılay didi ibādetni
 Mescid sarı barıp kılay men tā'atni
 Yıkılıp kaldım mescid içre dise bolmas

- Üç kün munda vužu ‘kılıp yatalmadı
 [2b] Barıp anda namāzını o꣓uyalmadı
 Resūlullah mescid sarı kelelmedi
 Quvvetim yo꣓nitey anda dise bolmas
- Şahābeler peygāberimni tafalmadı
 Qor꣓unçıdın yastuqıda yatalmadı
 Mescid içre namāzını o꣓uyalmadı
 Hāletim yo꣓nitey anda dise bolmas
- Mescid içre ‘imāmesin buyurup berdi
 Yārı evvel kiysun diban ruḥşat berdi
 Şahābeler bilen namāz kılsun dédi
 [3a] Ey dostlarım hergīz namāz qoysa bolmas
- Ebā Bekrī‘ammāmesin kiyip aldı
 Mihrāp içre ötüp namāz kılsun didi
 Tākat kılmay mescid içre ol yıqıldı
 Muştafāniñ maqamıda turup bolmas
- Yıglaştılar Muştafāniñ yarānları
 Uluğ kiçik barça anda ashābları
 Nālesidin ‘arşniñ yeter nālişleri
 Resūl üçün tākat kılıp turup bolmas
- [3b] Bu sözlerni resūlullah işittiler
 ‘Alī meni alıp barsun dip ayttilar
 Şir-i Hudā mescid sarı keltürdiler
 Ey dostlarım hergīz namāz qoysa bolmas
- Resūlullah uşbu sözni işittiler
 Fātmange haber alıñ dép ayttilar
 Ni gavgādur şahābelerge ni yettiler
 Ey dostlarım mescid içre turup bolmas

Fātman kelip ol dem andın haber aldı
 Ni iş boldı şahābeler sizge dédi
 [4a] Fatmānge bular mundağ haber berdi
 Resūlumsiz munda namāz kılıp bolmas

Şahābeler şāf bağlaşıp turuštılar
 Resūlullah mihrāp içre olturdılar
 Tābi' bolup namāzını oқudılar
 Çārem yoқdur munda hergiz turup bolmas

Namāzını oқup resūl aydı
 Ey yarānlar yahşı kalıñ imdi didi
 'Ömrüm meniñ hazān boldu ecel yetti
 Çārem yoқdur munda hergiz turup bolmas

[4b] **Hikmet**

Bir subh-dem nidā keldi kulağım
 Zikrit dédi zikrin aytıp yordum mana
 Aşksızlarını kördüm irse yolda kaldı
 Ol sebebdin 'aşkdükānın kurdum mana

On birimde rahmet deryā tolup taştı
 Allah dédim şeytān mendin yırakkaçtı
 Hāy u heves mavü menlik turmay köçti
 On ikimde bu sözlerni kördüm mana

On üçümde nefis ü hava kolğa aldım
 Nefis başığa yüz miñ belā kurnab saldım
 [5a] Tekebbürni yerge urup basıp aldım
 On törtimde tofraқşifat boldum mana

On beşimde hūr u gilmān karşı geldi
 Başın urup kol kavuşturun ta'zim kıldı
 Firdevs atlıg cennetidin mahzer kıldı
 Didār üçün barçasını koydum mana

On altımda barça ervāh ülüş berdi
 Hey hey sizğa mübārek dēp ādem keldi
 Ferzendim dēp boynum kuçup köñlüm aldı
 On yetimde Türkistān'da turdum mana

[5b] On sekizimde çihilten birlen şarāp içtim
 Zıkrın aytıp hāzır turup köksüm teştım
 Rūzī kıldı cennet kirip hūrlar kuçtum
 HaḫMuştafā cemālini kördüm mana

On toközımda yetmiş maḫām zāhir boldı
 Zıkrın aytıp iç-taşım tāhir boldı
 Ḳayda barsam Hızır bobam hāzır boldı
 Ğavşu'l Gıyāş mey içürdü toydım mana

Yaşım yetti yigirmege öttüm maḫām
 [6a] Bi-ḫamdüllaḫ pīr ḫızmetin kıldım tamam
 Dünyā diki ḫurt kuşlar kıldı selām
 Ol sebepdin Haḫğa yakın boldum mana

Mü'mīn imes ḫikmet işitip yığlamaydur
 İrenleriñ aytğan sözin tiñlemeydür
 Āyet ḫadīs maẓmūnını añlamaydur
 Bul rivāyet'arş üstide kördüm mana

Rivāyetni körüp Haḫ bilen sözleştim men
 Yüz miñ türlük melāikge yüzleştim men
 [6b] Ol sebepdin Haḫnı izlep sözleştim men
 Cān u dilim aña fedā kıldım mana

Ḳul Ḥoca Aḫmed yaşıñ yetti yigirmi bir
 Ni kılgay sen günahlarıñ tağdın ağır
 Ḳıyāmet kün ğazap kılsa Rabbim ḫādir
 Yā dostlarım niçük cevāp ayğum mana

Hikmet

Şeri‘atnıñ şerā‘i‘tin bilgen ‘āşık
 Tarikatnıñ maqamını bilir dostlar
 [7a] Tarikatnıñ işlerini edā kılıp
 Haqikatnıñ deryāsıǵa batar dostlar

Didārını körüp bolmas tün-kün uyup
 Pāk aşkıñı qolǵa almay bolmas yürüp
 Haqikatnıñ deryāsınıñ ha‘atı köp
 Hiç uqlamay didārını kördüm mana

Eyā āşık bu dünyāda miḥnet tartǵıl
 Tartǵān cebr-i cefālarını rahat bilgil
 Bu soḥbetin kurgān yerge öziñ urǵıl
 [7b] Urgān āşık murādıǵa yeter dostlar

Bu yollarnıñ ğazāsıdır kayǵu-miḥnet
 Miḥnet tartıp cefā çekken körer rahat
 Seherlerde zārı kılǵan hoş sa‘adet
 Hu hu diyü bu dünyādın öter dostlar

Çin dil birlen yıǵlaǵanlar körgey liqā
 Sübhān igem didārını kılǵay‘ata
 Kılāvsız yolǵa kirmek ayn-ı ha‘atā
 Yolǵa kirgen menzillerdin uzar dostlar

Va diriǵā ötti ‘ömrüm bilmey qaldım
 [8a] Bu dünyānıñ esbābını qolǵa aldım
 Dünyā izlep dīn işini arka saldım
 Bilelmesmen ḥālim niçük bolur dostlar

Muḥabbetnıñ şarābını tartmaǵanlar
 Bāyazid dik künde özni satmaǵanlar
 Bu dünyānıñ ‘izzetidin ötmeǵenler
 Ḥayvān irür belki andın beter dostlar

Āşık bolsañ ‘aşkyolıǵa koyǵıl qadem
 Dünyā ‘uqbın talāqqılǵıl mişl-i o hem
 Ākil irseñ dünyā üçün yimegil ğam
 Kıyāmet kün cezāların tartar dostlar

Prov. 354’te yer alan hikmetler ise şunlardır:

[54a] Toymay qaldım āhır vaqtim kıyın boldı
 Ecel kelip bir kün meniñ yaqam tuttı
 Nedāmetler qılmaǵanǵa hayrān mana

‘Azrā‘il bir kün kelür cān almaǵalı
 Şeytān kelür imāniñ niş urǵalı
 Hāqdın özge kimdür seni qutǵarǵalı
 Hāq yolıǵa kirmegenge hayrān mana

Māl-mülküñ munda qılıp barsañ anda
 Gür içinde iki melek bolur feyda
 Suāliǵa cevap bermey rahat qayda

[54b] Dünyā izlep yürgenmege hayrān mana

Gür içinde suāl qılsa iki melek
 ‘Azabıǵa taqat qılmas yette felek
 Qutulmassen nāle qılsañ yüz miñ türlük
 Mundın ötmey kölgenmege hayrān mana

Bil şırātdın ötmey hergiz halāvet yok
 Qadem qoysañ ol köprüknüñ astı tamūǵ
 Kırer anda qılmaǵanlar Hāqǵa qulluq
 Hāq emrini tutmaǵanǵa hayrān mana

Bu dünyāda ‘aziz tutǵan dünyāniñni
[55a] Kıyāmet kün alur sendin hicābını
 Ğariplerge bermegenniñ cevābını
 Hāq yolıǵa bermegenge hayrān mana

Terāzuğa salur seniñ günāhiñni
 Ağır kelse ennār dip çıdar seni
 Başdın ayağ tamam ‘azā güvāhiñni
 Tövbege kelmey ötkenmege hayrān mana

Ata ana dimediler ol Muştafā
 Ümmetim dép kıldı olar cannı fedā
 Hıağ emrini tutmağandın bolmas rızā

[55b] Sünnetlerin tutmağanga hayrān mana

Kul Hoca Aħmed nedāmet kıl günāhiñğa
 Kéce kündüz zāri kılğıl ilahiñğa
 Şām-şabā müştāk bolğıl didārığa
 Didār arzu kılmağanga hayrān mana

Hikmet

Biliñ dostlar bu dünyāniñ vefāsı yok
 Cefāsı köp amma hergiz vefāsı yok
 Kani şiddik zebān ketti ‘Ömer fārūk
 Biliñ dostlar bu dünyāniñ vefāsı yok

[56a] Altmış üçde ol Muştafā dünyā koydı
 Maķāmıda şādık kelse ol olturdı
 İki yıl on aydın soñ ol hem ketti
 Biliñ dostlar bu dünyāniñ vefāsı yok

Seksen yette irdi biliñ anıñ yaşı
 Resül üçün kurutmadı közin yaşı
 Yığlay yığlay resül sarı ol hem bardı
 Biliñ dostlar bu dünyānın vefāsı yok

Andın soñra hilafetge ‘Ömer turdı
 Kün çıkardı kün fatarğa hüküm yürdi
 [56b] Kani şundağ ādil pādişāh kıyān ketti
 Biliñ dostlar bu dünyāniñ vefāsı yok

On bir yıl ‘adāletde din tüzetti
 oyın k r n b ri bile k n k zetti
 O ol irge ecel kelip ol uzattı
 Bili n dostlar bu d ny n n vef sı yok

Andın so ra il fetge turdı ‘Osm n
 On iki yıl olturdılar  h-ı cih n
 Yetmi yada ecel bermes boldı aman
 Bili n dostlar bu d ny n n vef sı yok

[57a] ‘Ali boldı alife cih ng  hem yene
  fet boldı k firlarğa t rt yilgına
 Olar  ldi imdi aldı kimdingına
 Bili n dostlar bu d ny n n vef sı yok

Altmı  çde ol M rtez  k zin yumdı
 Yigirmi  çde ol Fatmam sefer kıldı
 asan  seyin olardın so  y dig r aldı
 Bili n dostlar bu d ny n n vef sı yok

 m m asange d men Yezid zehr berdi
 Ol zehrni iip andın hel k boldı
 [57b]  m m  seyinni Kerbel ’da koy d k soydı
 Bili n dostlar bu d ny n n vef sı yok

Mesken idi ah r-yarlar basg nı
 Birin birin bu d ny dın ketgeni ni
 Hi k rmedi bu d ny da alğanı ni
 Bili n dostlar bu d ny n n vef sı yok

ikmet

Bes t  her du‘   lemni  d n n udreti kıldı
 U  kal u belad  bizni hem neg  beri kıldı
 Bir ni cenneti kıldı bir ni duzaı kıldı
 O ol ruh niyetde ruhumızını rahmetin kıldı
 [58a] Bu devlet bizge yetmes mu Muammed  mmeti kıldı

Yaratdı nūr-ı imān birle tenhā kılmadı bizni
 Müselmān kıldı kāfir ‘aqlı kütāh kılmadı bizni
 Cuhūdi, Ermeni, Hind, beni Tersā kılmadı bizni
 O şol Dāvuduğa ümmet kavm-i Musā kılmadı bizni
 Bu devlet bizge nimes mu Muḥammed ümmeti kıldı

O şol kün secdegede kavm-i diger kılsa neylerdük
 Müselmān kılmasa az kavmge tilese neylerdük
 Sezāvāri soqar(?) nevmīd cennet kılsa neylerdük
 Ḥalāyık aldıda rüsvā-yı maḥşer kılsa neylerdük

[58b] Bu devlet bizge yetmes mu Muḥammed ümmeti kıldı

O şol rūḥıñ ḥazret ... Mūsā sarığa bardılar
 Ḥicāp-perdedin ötüp Ḥüdā birle keŋ urdılar
 Basmadın keçtiler ḥazret tilep ümmetni aldılar
 Behiştge ümmetimsiz kirmeyen déŋ va’d berdiler
 Bu devlet bizge yetmes mu Muḥammed ümmeti kıldı

Kıyāmet bolsa ol Aḥmed şefā‘at taḥtice mañay
 Temāmı ‘āşi cāfi ümmetini yoqlaban alğay
 Olarnıñ destidin uşlap alıp cennet sarı bargay
 Kişi kim din-i Aḥmetge imestür telmürüp qalgay

[59a] Bu devlet bizge yetmez mu Muḥammed ümmeti kıldı

Sıraḥdın ötgezip ümmetlerniñni eylegil şādi
 Yene her qaysınıñ destige bergil ḥaḥ-ı āzādı
 Kişi kim din-i Aḥmetge imestur mişl-i şeddādı
 İlähi eylegil ümmetlerim duzaḥdın azādı
 Bu devlet bizge yetmes mu Muḥammed ümmeti kıldı

Kél ey şūrīde-meşrep yıglaban dideniñni kılğıl ter
 Qabāḥatdür hayā her kimdin yüz qaytarsa peygamber
 Keliñler ehl-i derdler yād-ı peygamberge yıglanıñlar
 Ki şāyed raḥm etip dise qatār-ı ‘āşi ümmetler
 Bu devlet bizge yetmes mu Muḥammed ümmeti kıldı

[59b] Hikmet

‘Azîz cânını saña eylep teşadduk yâ Resûlallah
Karağında yürek dağlap teşadduk yâ Resûlallah

Habîbi dostı ol rahman cihânda berme tâbân
Güli çün cennet-i Rıdvân teşadduk yâ Resûlallah

Ki tâ Âdemge tâ-in-dem olar dék ötmédi âdem
Muhammed barçage hâtem teşadduk yâ Resûlallah

Yarattı iki ‘âlemni berip cân kıldı kalıpını
Tüfeyli Muştafâ ya ‘ni teşadduk yâ Resûlallah

**[60a] Ötüp bisyâr peygamber-nebî ve ba’zısı mürsil
Muhammed barçadın afzel teşadduk yâ Resûlallah**

Ebâ Bekri ‘Ömer, ‘Osmân, taqı şîr-i ‘Ali Yezdân
Olar peygamber-i yârân teşadduk yâ Resûlallah

Bular yoktur kırâ’atde devam fikr-i nedâmetde
Hemişe zevk-i hâletde teşadduk yâ Resûlallah

Atâ vü oğlıdın keçgen teşadduk yâ Resûlallah
Rûh-ı evvel ‘arşın tutğan mey-i vahdet tola içken

Burâk üzre minip cevlân kılıp tokuz felek tayrân
Hüdâyım eylegey mihmân teşadduk yâ Resûlallah

Er dik dil-riyâ kimdür ‘acep ötti mu ‘azzam hu

[60b] Ki dâyim yigni gâmdur teşadduk yâ Resûlallah

Dü ‘âlemni kılıp virân kıyâmet vehmidin hayrân
Biz ümmetler için giryân teşadduk yâ Resûlallah

Okup Ƙurān kelāmını körüp düzah‘azābını
Bilip ümmet Һarābını teşadduƘ yā Resūlallah

Dürud aytıp tilim birle Ƙılıp taşdıƘ dilim birle
İzin körsem bu yol birle teşadduƘ yā Resūlallah

Hidāyet Ƙıl meni yolğa adaşıp tüşmeyin çölge
Terahhüm eyle men Ƙulğa teşadduƘ yā Resūlallah

Nümāyān Ƙıl kerāmetdin maña rāh-ı selāmetdin
Ümidim köp şefā‘atdiñ yā Resūlallah

Hikmet

[61a] Eyā dostlar Ƙıyāmet kün bolğanıda
Türlük türlük ‘alāmetler bolar irmiş
Zamānda ötüp maħşer küni tanıñ atƘanda
Aftāb ol kün mağrip sarı toğar irmiş

Ƙıyāmet kün bolğanı barça neylegey
Tağ taşıƘa başın urup zāri Ƙılğay
YaƘa tutup yığlap anda tövbe Ƙılğay
Tövbeñ Ƙabül bolmas diben aytar irmiş

Yeryüzide Ƙurup Ƙalğay munça deryā
Yette Ƙat yer o şol künde yetgey semā
‘Arşidin bölük uluğ Ƙiçik külli eşyā
Ƙudretiñdin pāre pāre bolar irmiş

[61b] Evvel ketgey Һalka aradın mihr-şefƘat
Kim bolğusı ‘ālem ara nāz-ni‘met
Andın soñra köterülgeyler Ƙaratdın Һat
‘Ālem içre türlük belā yığar irmiş

Andın kiyin yeryüzin ot yığılğay
Tağ taşlar köyüp ol kün gerd-gerd bolğay
İki ‘ālem birbirin zāhir bolğay

Behişt düzah anda hazır bolar irmiş

Haq yaratğan on sekiz miñ ‘ālem hemme

İns ü cin dev ü peri ādem hemme

[62a] Cebra‘il ü Mikā‘il ü melik hemme

Bir Hüdādin özge maḥluk öler irmiş

Ol kün aftāp-ı kıyāmet hem kelgey cūşğa

Barça ḥalknıñ közi tolgay heman yaşğa

Ol Hüdayım cebr [ü] cefa salsa başğa

‘Āciz bendeniñge her ne kelse körer irmiş

Aftāb kaddı neyze boyı kelip turğay

Hevā mis dik kızıp yer hem temiz bolğay

‘Azāp bilen kullar köyüp kömür bolğay

Tili yerge su durulubān yorar irmiş

Farq-ı seri aş dek kaynap kün tabağa

Qırq kez saçrap kaytıp tüşer öz cāyığa

[62b] Raḥm eyle dip bende yıǵlar öz ḥālīga

Yaşın töküp Haqqa sığınıp turar irmiş

Eyā doslar ata oǵulğa zerre bakmas

Ana kızğa kız anağa raḥm eylemes

Er-ḥātun birbiriñ şefkat kılmas

Her kişi öz ḥāli birle qalar irmiş

Qayta başdın cān-dil körüp kılğay revān

O şol demde Cebra‘ilğa kılğay fermān

[63a] Barıp aytǵıl ḥabibimğa tursun revān

Şefa‘atniñ vaqtı Hū dip aytar irmiş

Ol vaktıda nidā kelgey yā Muhammed

Turuñ imdi Haqdın sizge boldı ruḥşat

Yatmaǵlıq yok Haqdın sizge boldı raḥmet

Bu söz işitip Resūl derḥāl turar irmiş

Resül sorgay yā Cebrā‘il bu neçük kün
 Yā Muhammed biliñ bu kün kıyāmet kün
 Vakt-ı hayat dağ-ı hasret nedāmet kün
 Ümmetim dip yaşın töküp yıǵlar irmiş

Baş kötergen halkdın ol hazret bolǵay
 Oñ kolda Ebā Bekri ‘Ömer bolǵay
 [63b] Sol kolda Osmān bilen ‘Ali bolǵay
 Muştafā’niñ sallallah yārānları turar irmiş

Derhāl resül şiddik sarı bakıp ayǵay
 Ebā Bekri şırať sarı barıñ digey
 ‘Āsi cāfi yolın tutup kayıtıñ digey
 ‘Āciz kelseñ kaçargıl dep aytar irmiş

Yene Ahmed ‘Ömer sarı bakıp anda
 Barıp turuñ sizi mizān-terāzuda
 Hazırlıqqıl günāhını tartǵanıda
 ‘Āciz kelseñ kaçargıl dep aytar irmiş

‘Osmānǵa barıñ digey cā-yı hesap
 Ümmetlerim hesabıǵa bersün cevap
 [64a] Suālıǵa cevāp tapmay bolsa harāp
 Cevābnı öziñ ber dip aytar irmiş

Digey resül ‘Aliǵa hem barıñ anda
 Barıp turuñ behişt-duzağ otrasında
 ‘Āsi cāfi ümmetlerim barsa anda
 Siz kaytarıñ yā ‘Āli dip aytar irmiş

Ebā Bekri ‘Ömer ‘Osmān ‘Ali anda
 Her kaysısı öz cāyıda turǵanıda
 Ferişteler şaf şaf heydip ketkenide
 Koldayalmay bārı ‘āciz bolar irmiş

Dem ötmeyin tört tarafdın kelgey şada
[64b] Tizrāk keliñ yā Aḥmedā yā Muştafā
 Koldayalmay ‘aciz boldıq yā Resūlallah
 Kulakıǵa uşbu āvāz kelür irmiş

Ṭurfe ḥalǵa tüşer Aḥmed o şol künde
 Yügürüp yıǵlıp barıp kelür anda munda
 Ayā dostlar kaydın bular ümmet kayda
 Ümmet üçün mundaǵ işler bolar irmiş

Resūl ol kün qaysı tarafge barayın bilmes
 Niçük boldı ümmetim dip köñli tinmes
 Bir zamān dem alǵalı cānı qalmas
 Ümmetim dip yaşın töküp turar irmiş

[65a] Gāhi şırāt gāhi sarı mizān barıp
 Gāhi duzaḥ gāhi cāy-ı ḥesāp barıp
 Bu tört yolniñ otrasıda yügürüp yorup
 Özin bilmey bī-ḥūd bolup qalar irmiş

Ḥaḳdın tilep ümmetlerniñ günāhını
 Laḥza aram almay ol kün Aḥmed cānı
 Bir nefesde yüz miñ kezer maḥşerkānı
 Yılañ baş yılañ ayaǵ yürer irmiş

Teşnelikdin a‘zāsıda nemi qalmay
 Köz açıban söz ayǵalı ḥālī qalmay
 Her nefesde ümmetni terk qılmay
 Ümmetim dip yaşın töküp yıǵlar irmiş

[65b] Yā Cebrā‘il çeşmiǵa su berdige y
 Ḥavz-ı Kevşer şarābıdın bergil digey
 Alıp kelip yā Muḥammed içiñ digey
 Resūllullah ümmetlerǵa salur irmiş

Yā Cebrā‘il ümmetimni körmeǵünçe

Barıp ҡoldap vallah ҡoymay almağunça
 Ҙolin tutup behişt içre kirmegünçe
 Bu şarābdın içmesmen dip aytar irmiş

Yā Cebrā‘il ümmet hāli bes neçükdür
 Aḥvālları ‘uḳūbetdin bes neçükdür
 Vezin-mizān ḥesāpları bes neçükdür
 Birāderim kördüñ mü dip aytar irmiş

[66a] Yā Muḥammed kördüm hemme feriştelər
 Eṭrāfını hemme ҡurşap alıpdurlar
 Ҙolin baғlap duzaḥ sarı heydipdurlar
 Munı işitip na‘ra tartıp yıғlar irmiş

Bu na‘ranı işitip hemme ‘ālem-ādem
 İns-cin div-peri melekler hem
 Yıғlap turğay arş kürsi levḥ [ü] ҡalem
 Tāḳat ҡalmay ‘arş turab turar irmiş

Andın kiyin duzaḥ sarı ҡoyğay ҡadem
 Ümmetlerim köymesin dip bilüp ‘adem
 Duzaḥnıñ özesige barıp öldüm

[66b] Serfuşını alıp nazār ҡılar irmiş

Resül ol kün ҡaçqarğaylar ey duzaḥiler
 Ҙaysı ümmet ҡaysı resül ҡavmi sizler
 Ҙaysı millet ҡaysı mezhep irdiñizler
 Bilmesmiz dip yaşın töküp yıғlar irmiş

Bizden suāl sormañ bu kün dermānde biz
 Ot içinde köyüp yanıp ḥayrānda biz
 ‘Amelsiz biz bu kün munda armanda biz
 Bilmesmiz dip yaşın töküp turar irmiş

Resül sorgay bilür müsüz ötken ḥafta
 Oḳur irdi mü‘mīn ҡullar namāz-cum‘a

On iki ay içinde bir ay rûze
Bilürmiz dip derhâl cevâp berir irmiş

[67a] Hafta kelse namâz-cum‘a okur irdük
Her künide beş vaqt namâz okur irdük
Ol Muḥammed Muştafâğa ümmet irdük
Cehennemdin mundağ âvâz çıkar irmiş

O şol aytқан Muḥammediñ men bolur men
Yol körsetgen Muḥammed peygamberiñ men bolur men
İki ‘âlem serveri hem men bolur men
Ümmetim dip yığlap yaşın töker irmiş

Ol Muḥammed Resûlullah o şol demde
Giysû salıp birin qoymay alıp anda
‘Arş üstide tiler mendip turğanıda
Bir tarafdın gāvğa pidâ bolar irmiş

[67b] Resûl sorgay uşbu gāvğa neçük gāvğa
Cebrâ‘il digey āgâh boluñ yâ Muştafâ
‘Arş üstige kelip durlar ḥayrû’n-nisâ
Üç kişiniñ kanın da‘vâ kılar irmiş

Başlarıda şîr-i Hüdâ emmâmesi
Oñ kentide şâh Ḥasaniñ sebze câmesi
Sol kentide şâh Ḥüseynniñ sürḥ câmesi
Saçın yayıp o şol hâlde turar irmiş

Cebrâ‘ildin bu sözlerni işitgen zamân
Ol Muştafâ kadem basıp bolğay revân
Resûl ol kün ümmet üçün melûl hemân
Fâtmanñın qaşlarığa berer irmiş

Ey Fâtmam nûr-i didem cân ferzendim
İki ‘âlem mihribânım cigerbendim

[68a] Saña aytay köksümdegi dağ-derdim
Ümmet hâlin bir bir beyân kılar irmiş

Resûlullah tizleriğa alıp başın
Mübârek közleridin töküp yaşın
Ey Fâtıma imdi bilgil ümmet işin
Barça müşgil sende âsân bolar irmiş

Teñrim aytur ey Fâtıma bilgil munı
Ötmes bolsan üç kişiniñ da‘vâsını
Men keçmesmen ümmetlerniñ ...
Barçasını kahr-ğazap ...

Keçgil ...

...

[68b] Vây Hasan dip yaşın töküp yığlar irmiş

Şâh Hasange haricler zehir berdi
Ağızlarıdın lahte lahte kanlar tüşti
Cigerleri pâre pâre bolup tüşti
Vây Hasan dip yaşın töküp yığlar irmiş

Ol Küfe’niñ mescidide cuftum ‘Ali
Namâz oqup turar irdi ol kün veli
Kılıç urup öltürdiler kırnâp anı
Kışaşımını alur mendip aytar irmiş

...

...

...

...

...

[69a] Men aytur men ey Fâtıma bilgil izhâr

O şol aytgan ümmetlerdin Hüdā bīzār
 İmāmlarga her kim bergen bolsa azār
 Hergiz yüzün körmesmen dip aytar irmiş

İmāmlarñ matemini tutğanlarını
 İmāmlarñ cān-dil bilen söygenlerini
 Olar üçün cānın fedā kılğanlarını
 Ümmetim dip bī-şek qoldap alur irmiş

Fātımam aytğay anda ...

Ümmet üçün ...

...

[69b] Men hem kabül kıldım diben aytar irmiş

Andın soñra ol Muştafā hōş-vaqt bolup
 ‘Āsī cāfī ümmet üçün yügürüp yorup
 Tilermen dip ‘arş üstide yaşın töküp
 Kuluñ mendip Hākğa sığınıp turar irmiş

Nidā kelgey yaratğandın bil oşol dem
 Ümmetleriñ günahıdın yemegil gam
 Ol Fātma ötgen bolsa öttüm men hem
 ... günahlardın keçer irmiş

... yā Muḥammed

...

...

...

[70a] Andın soñra resūldın gam keter irmiş

Ol āḥir ümmetlerni cem ‘kılıp
 Qolın tutup ol şırātdın hem ötgerip
 Özī başlap barçasını arka salıp
 Birin koymay behişt içre kirer irmiş

‘Âli oğlın cān-dil bilen söygenlerni
 Şehzādeler mātemini tutğanlarını
 Kōz yaşını tōküp ḥasret kılğanlarını
 Olar üçün cānım fedā kılar irmiş

Her yılda ‘Aşūr āy kelür bolsa
 ... yığını āş-nān berer bolsa

Sonuç

Ahmed Yesevi'nin öğretisi, takipçileri ve hikmetleri vasıtasıyla Türk dünyasının genelinde olduğu gibi, Uygurlar arasında da yayılmıştır. Yüzyıllardır sözlü ve yazılı gelenekle sonraki kuşaklara aktarılan hikmetler, Uygurların dini hayatında önemli bir yere sahip olmuştur. Özellikle Uygurların hetme vb. törenlerinde kadınların hikmetleri icra ettikleri tespit edilmiştir. Sözlü geleneğin yanı sıra yazılı kültür ortamında da geniş yayılma alanına sahip olan hikmetler, farklı coğrafyalarda bir araya getirilerek “Divan-ı Hikmet” nüshaları oluşmuştur. Özellikle Kaşgar, Hoten ve Turfan gibi şehirlerde yazıya geçirilen hikmetler, 19-20. yüzyılda misyoner, seyyah ve araştırmacılar tarafından satın alınarak farklı ülkelere götürülmüştür. St. Petersburg, Kazan, Lund, Berlin, Tokyo gibi şehirlerde ve farklı kütüphanelerde bulunan bu yazmalar üzerine bazı çalışmalar yapılmışsa da henüz çok sayıda eserin incelenmediği aşikârdır. Çalışmamızda Gunnar Jarring'in Kaşgar'dan satın aldığı iki yazmada bulunan hikmetler ele alınmış olup, bunlarda hem beyit hem de dörtlük nazım şeklinin kullanıldığı ve Türkiye'de bugüne kadar neşredilen hikmetlerle içerik açısından benzer olduğu tespit edilmiştir.

Uygurlar arasında günümüzde de devam den “hikmet söyleme geleneği”, saha araştırmasıyla tespit edilip incelenerek tarihi süreçte bu gelenekteki değişim ve dönüşüm daha detaylı olarak ortaya konulmalıdır. Ayrıca din-tasavvuf-zikir ilişkisi bağlamında hikmetlerde sıklıkla geçen “sema”, “raks” kavramları ile “Uygur sama ussuli” ile “Alevi-Bektaşî Semahı” ve “Mevlevî Sema”sı arasındaki ilişki kültürel kökleri ve birbirleriyle ilişkileri açısından ele alınması gereken bir başka konudur. Sözlü gelenek, yazılı metinler ve ritüeller bir bütün olarak ele alındığında, Türk inanç ve düşünce sisteminin oluşum ve gelişiminde Ahmet Yesevi ve hikmetlerinin etkisi daha net ortaya konacaktır.

Kaynaklar

BİCE, Hayati (2015), *Hoca Ahmed Yesevî Divan-ı Hikmet*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

“Bizniñ Kilassiklerimiz Ahmed Yesevi”, *Tarim*, S. 5, 1986, s. 152-154.

ÇAKAN, Varis (2005), “Hoca Ahmed Yesevi ve Divân-ı Hikmet”, *Milli Folklor*, 17/68, 201-207.

Divan-ı Hikmet (2012), Aktaran: Abdüresid Celil Karluk, Pekin: Milletler Neşriyatı.

“Divan-ı Hikmet”, Yay. haz. Nicat Muhlis, *Bulak*, S. 14, 1984, s. 92-193.

“Divan-ı Hikmet”, Yay. haz. Nicat Muhlis, *Bulak*, S. 16, 1985, s. 162-274.

Dîvân-ı Hikmet (2016), ed. Mustafa Tatçı, Ankara: Hoca Ahmed Yesevî Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İnceleme-Araştırma Dizisi; Yayın No: 29.

ERASLAN, Kemal (1995), “Ahmed-i Yesevî”, *Erdem*, 7/21, 799-821.

- ERASLAN, Kemal (1998), “Ahmed-i Yesevî”, *Yesevîlik Bilgisi*, Ankara: Ahmet Yesevî Vakfı Yay., s. 78-97.
- ERASLAN, Kemal (2000), *Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- HARRİS, Rachel (2012), “Reciting Hikmat in Uyghur Villages: The Circulation of Texts and Performance”, <http://www.soundislamchina.org/?p=1411> (11.11.2016).
- HAYİT, Baymirza (1998) “Türkistan Kadınlarının Yesevîcilik An’anesi”, *Yesevîlik Bilgisi*, Ankara: Ahmet Yesevî Vakfı Yay., s. 458-460.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad (1976), *Türk Edebiyatı’nda İlk Mutasavvıflar*, 3. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad (2009), *Türk Edebiyatı Tarihi*, 7. Baskı, Ankara: Akçağ Yay.
- ÖZKÖSE, Kadir (2006), “Ahmed Yesevî ve Divân-ı Hikmet”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırmala Dergisi*, 7/16, 293-312.
- YAZICI, Nesimi (1998), “Hoca Ahmed Yesevî Döneminde Türk-İslam Kültürünün Oluşum ve Gelişimi Üzerine Bazı Düşünceler”, *Yesevîlik Bilgisi*, Ankara: Ahmet Yesevî Vakfı Yay., s. 65-78.

Ekler: Orijinal Metinler

Ek 1: Prov 42

[1a]

چو اوله تاپا خفتم امت اوچون یغلاب
جهانین اوتین لار نامد آتیلار نه نم بو الماس
سپول الله حدیثینس یویدلور اولور یغلاب
اولار نیکوز لار کا تا صبح محشره علم بولسا
عمل

حکمت

زهی صانع زهی خالق زهی قادر
حد دیدارینک زهین بیلایستینک بو الماس
جمله جانلیغ یغیلب سینک او صافینک
دفتر ایچره تاقیامت فیتیب بو الماس
بیان تیلان قییب سینک صفتینک

[1b]

هیلان تیلان قییب بری قدر تیتینک
پهچیم بیلک زره سینک حکمتینک
عقل بیلان پیچ قییب یغییب بو الماس
قدرت بیلان پیر ایتلدک آدم لایق
ملائیک لار پیر ایتلدک بارجه نور دین
دیوه فری شیاطین لار بارجه اوتدین
حکمت نه دور پیچ قییب بیلیب بو الماس
آدم اتادو نیاسری حکم کت
بارجه لار پیر ایستیه کریم یات
نوح نجب بارجه مسیله بای اوت

[2a]

بعض آدم پیر اوپهستنه قوروجیه بو الماس
حق مصطفی آخر دمه قاتین یات
اجله کلب مصطفی یقین لایق
جماعت دین قائیم دیبان یغلاب
بال اوینین ایشیک اندین تورپ بولسا
عایشتم که فرمان قیلدک طهارت نه
یقلیب قوروجیه قیلک دیرک عبادت نه
مسجد سری باریب قیلک من طاعت نه
یقلیب قائیم مسجد ایچره دیر بو الماس
اچکون موند و ضوع قیلب بیتا المادی

[2b]

باریب اند نه ازین او قویا المادی
رسول الله مسجد کلا المادی
قوتیم یوق نتا المادی ایسه بو الماس
صحابه لار یغلاب بریم نه تفال المادی
قورونجیدی یاسقونید بیتا المادی
مسجد ایچره خازین او قویا المادی
حالتیم یوق نتا اندا دیر بو الماس
مسجد ایچره عمامه سین یوروجیه
یار اول کسوز دیبان خست بر
صحابه لار بیلان نماز قیلسون دیدی

[3a]

ای دوستانم که سینه نماز قیوم بولم
 ابابکر عم ام سینه کتیب الدی
 محراب ایچره او توب نماز قیوم
 طاقت قیوم ایچره اول یقید
 مصطفی نیک مقایله توروب بولم
 یغلاشتیلار مصطفی نیک برانلار
 اولوغ کینجک بارم اندا ایچا بلار
 ناله سیدین عرشیک یئنا فالیش لاری
 رسول اوچون طاقت قیوم بولم

[3b]

بوسوز لاری رسول الله ایشتیلار
 علمت ایب پارون دیب ایته لار
 تئیر خدامسجد سیر کتوردی لار
 ای دوستانم بریز نماز قیوم بولم
 رسول الله او شوموزنه ایشتیلار
 فاطمه ک خیر الیک دیب ایته لار
 نه غوغا دور صحابا لارک نه ایته لار
 ای دوستانم مسجدا ایچره توروب بولم
 فاطمه کتیب اولدم اندین خیر الدی
 نه ایشتیلار بولم صحابا لارکیز ویدم

[4a]

فاطمه ک بولار موندای خیر بری اولم
 هر لوم رزموندا نماز قیوم بولم
 صحابا لار صق باغلا نیش توروب
 رسول الله محراب ایچره اولتور دیلار
 تابع بلوب نمازین او توروب دیلار
 چارم یوقدر موندای کیند توروب بولم
 نمازین او توب رسول ایدم
 ای برانلار نیش قانیک ایچمک دیب
 عمر و مینک خدان بواله ایچل بیت
 چارم یوقدر موندای کیند توروب بولم

[4b]

حکمت
 یصحنم ندا کادی تولانیم
 ذکر ایته دینک ذکر نه ایته یوم
 عشق سیر لاری کوروم ایر بولم قالد
 اول سبج عشق دوکاینه قوروم منا
 اون برینه رحمت دریا توب تانیش
 الله دیدیم شیطان مندین یراق قاچت
 یان یوس ماء و من ایک تورمان کوجت
 اون ایچمک بولم لاری کوروم منا
 اون اوچون نیش قانیک ایچمک دیب
 نیش با شیفه یوز نیک بلا قیوم بولم

[5a]

تکبر غریبه اوروب باسیب الدیم
 اون تو تومده تفریق صفت بوالدوم
 اون بشیمه چور غلمان قوشو کلای
 باشیب اوروب قول قاوشوروتیم
 فرودا ایللیف جنتی دین خضر قیلدی
 دیدار او چون بار بوسه قویلدوم منا
 اون التیمد بار بر اروح اولاش برون
 ایکی یازغ مبارک دویب ادم کلدی
 فرزدیم دویب بوینوم قویب کونولدی
 اون یهمدن تورکستان و اتوردوم منا

[5b]

اون سکیذمه چهل تن بران شرابا یحیتم
 ذکرین ایشیب حاضر توروب کوسوم ششیم
 روزی قیلدا جنت کیریب چورلر قوتوم
 حق مصطفی جمالیتم کوردوم منا
 اون تو قوزیمه یتمیش مقام ظالمی
 ذکرین ایشیب ایچ تاشیم طایر بوالدی
 قاید بار سام خضر بویام حاضر بوالدی
 غوث الفیث می ایچورون قویلدوم منا
 یاشیمه ییت کیرم کوروتوم مقام

[6a]

بعهد الله پیر خذمتین قیلدیم تمام
 دونیا دیک قوش قوش لاقیلدی سلام
 اول سبب حق غیقین بوالدوم منا
 مؤمین ایمان حکمت ایشیب یفلامنا
 ایران لاریک ایسقان سوزین تیکلامنا
 آیت حدیث مضمونین کلاما پودر
 بول روایت عرش اوستید کوردوم منا
 روایت کوروب حق پیک سوز لاشیم
 یوزمیک تورک که ملائیکه یوز لاشیم من

[6b]

اول سبب حق ایزلاب وز لاشیم
 جان دلیم انکا فدا قیلدیم منا
 قل خواجده احمد یا شنگ ییت کیرم بر
 نه قیفا کس کنایلار نیک تاغیدنا غیر
 قیامتکون غمغیب قیلدیم بریم قاده
 یاد وستلایم بخور جو اب ایفوم منا
 حکمت
 شریعت نیک شرائطین بیلکان عاشقا
 طریقت نیک مقامین بیلور دوستلار

[7a]

طریقت نیک ایستلارین ادا قیلیب
 حقیقت نیک دریا سیفه پاتا و دستلار
 دیدارین کوروب بواله تون کون
 پاک عشقین قوله الما بولکاس یوروب
 حقیقت نیک دریا نیک خطی کوروب
 بیخ او ظلمه دیدارین کوروم منا
 ایا عشق بودوندا محنت تارتیل
 تارتقان جبرین چفالارن راحت بیلکین
 بره حجبین تورغانا بیرسه اوزوندا اوزغول

[7b]

اوغان عشق مراد سیف نیتار دستلار
 بویول لار نیک غذاس دور قیفو محنت
 محنت تارتیب جفا چیکان کورار راحت
 سحر لاره زاری قیلغان خوش سعاد
 بره یوردیو بودونیا دینه اوتار دستلار
 جین دل برلان یقلاغانلا کورون لقا
 بیجان ایام دیدارین قیلک عطا
 قیلار سیز یول کورمک میں خطا
 یول کورمک منزل لار دیم اوزار دستلار
 وادریفا اوتوم بولما قالدیم

[8a]

بودونیا نیتار سبایه قورولور ایدیم
 دونیا ایز لایب دیم ایستلار اوقسالدیم
 بیلا اوستن حاله بچوک بولور دستلار
 محبت نیک شرایعین تارتقان ناز
 بلیدر دیک کورن اوزن ساسه فاندلار
 بودونیا نیک عزت دیم اوتسکاملار
 حیوان ایزر بکله اندیم بتر دستلار
 عشق بولسا نیک عشق یولیف قویفلر ققم
 دونیا عقیبین طلاق قیلنیل مثل اوتوم
 عاقبل ایستلار دونیا اوجون بیلکین
 قیاسکون جبرالاریجا تارتار دستلار

Ek 2: Prov 354

[54a]

تویمای نالیم آفریم قییم بو الری
 اجل کلب برون نکلن قیام قوتی
 نریمت لار نکلن خاقه جیران منا
 عشر زایل برسون کلور جلالی
 شیطان کلور نیا نکلن نیش اورغالی
 حقدین اوزر کلمه درین قوتنار خالی
 حق تویمه کلمه نکلن جیران منا
 مال کلور نکلن نکلن قیام بار سالی اندا
 کلور نکلن ایا کلر کلر بلور
 مسو ایغ جیواب بر ماراحت قاید

[54b]

دنیا اینز لاپ بولر کلمه نکلن جیران منا
 کور بختی مسو ال قلم ایا کلر
 عذابیه کانت قلم مسو نکلن
 قوتو کلمه سن مانه قلم نکلن نکلن
 موزدن اونمای کول کلمه نکلن جیران منا
 بیلر اطردین اونمای هر کلمه نکلن
 قلم تویمه نکلن اول بولر کلمه نکلن
 لارا نکلن نکلن نکلن قلم
 حق امرین تویمه نکلن جیران منا
 بو دنیا اعریز تویمه دنیا نکلن
 قلم

[55a]

قیامت کون الورد سندی جیران منا
 غریب لار کیم بر مکان نکلن جیران منا
 حق بولیم بر مکان نکلن جیران منا
 نکلن نکلن الورد سندی نکلن
 اعر کلمه نکلن دین جیران منا
 باندین ایام تمام اعضا کولیم
 تویمه کلمه نکلن جیران منا
 اناناد بیلر اول مصطفی
 امتع دین قلمی اولر جانان
 حق امرین تویمه نکلن جیران منا

[55b]

سنت لارین تویمه نکلن جیران منا
 قلم خود احمد نکلن قلم نکلن
 کلمه کون نکلن نکلن نکلن
 شام جیران منا نکلن نکلن
 دین نکلن نکلن جیران منا
 حکمت حکم
 نکلن نکلن نکلن نکلن
 جفا کلمه نکلن نکلن
 نکلن نکلن نکلن نکلن
 نکلن نکلن نکلن نکلن
 نکلن نکلن نکلن نکلن

[56a]

56
 التمسین او جبر اول مصطفیٰ و مناد
 معاصی صدیق کل اول اولتورد
 ایله اول اول ای دین سوک اول کیم
 پلنگه دوستانه بود دنیا ننگه و خار یوق
 سکسینه ایر پلنگه ننگه یا ننگه
 رسول او چون تورد و کوزده
 مصلا ننگه رسول سوری اول سیم بار
 پلنگه دوستانه بود دنیا ننگه و خار یوق
 با ننگه سوک اختلاف کاع توردی
 کون جعفر دی کون ختار ع حکم کوز

[56b]

قنق شونزاع عا اول پادشاه تامل
 پلنگه دوستانه بود دنیا ننگه و خار یوق
 اول بریل عدالت ده دین توردی
 قویق کوزده توری سیکون کوزده
 اولتورد ایر کاجل کلب قول اولتورد
 پلنگه دوستانه بود دنیا ننگه و خار یوق
 از دی سوک اختلاف کاع توردی عثمان
 اول ایله اولتورد بیلا و ستار جهان
 یتمش یا ننگه کاجل بر ماسن بولدی
 پلنگه دوستانه بود دنیا ننگه و خار یوق
 عا کوز

[57a]

57
 علی بولدی خلیفه جهانغیم بینه
 آت بولدی کافور لار تورت بیل غنه
 اوللار اولدی احمدی قالی کمدی غنه
 پلنگه دوستانه بود دنیا ننگه و خار یوق
 التمسین او جبر اول مرتضیٰ کوزده اولتورد
 کیم او جبر اول فاطمه سفر قلدی
 حسن حسن اوللادی سوک یاد کار نالار
 پلنگه دوستانه بود دنیا ننگه و خار یوق
 امام حسن کاوزده نیدیز بر بولدی
 اول زهره ایچب انزیم بیلا ک بولدی

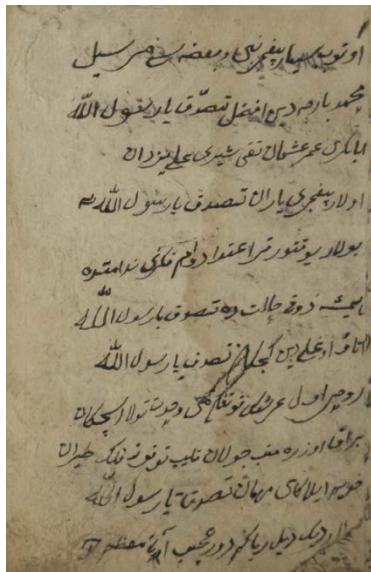
[57b]

امام حسین نه ک بلاد توردی مسوی
 پلنگه دوستانه بود دنیا ننگه و خار یوق
 مسکن ایردی چهار یار لار با صناعی
 برین برین بود دنیا دین ککلاف
 بیج کوزدی بود دنیا و تاملانی
 پلنگه دوستانه بود دنیا ننگه و خار یوق
 حکم
 بساط هر دو عالمی خدا ننگه قدر تی قلدی
 اولتورد کالری ایله دینیز هم نیکو بری قلدی
 برون جنتی قلدی برون دوزخی قلدی
 اولتورد روحانیت او حوزی نه وضع قلدی
 ۶۶۰

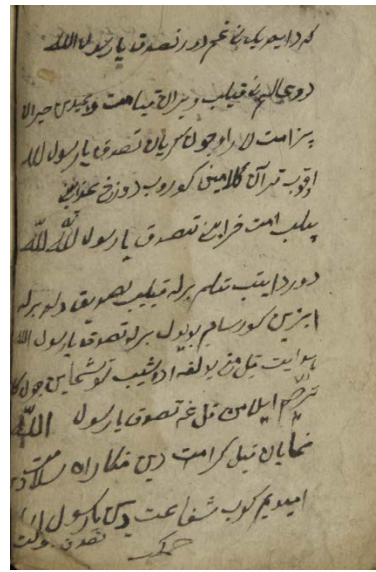

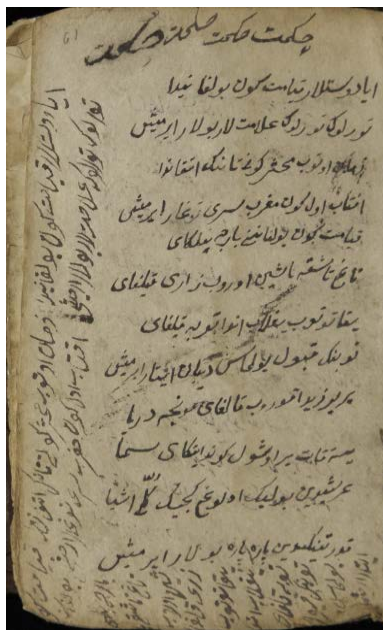
[60a]

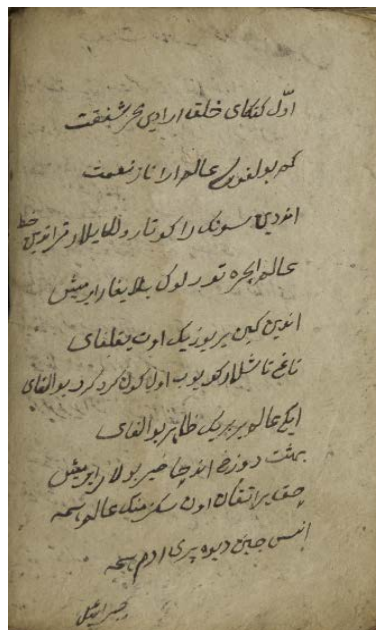
[60b]

[61a]

[61b]

[62a]

جبرائیل میکائیل سلیمان اسم
 برضوانه اول کلامی که در اول روز از پیش
 انتاب قیامت هم که کلامی جبرائیل
 با هر خلق کند که زنی تویشی همان باشد
 اول خدای جبرائیل است اسمی که در اول
 حاجت برین کلامی که کلامی که در اول
 انتاب نویسی که در اول کلامی که در اول
 با هر خلق کند که زنی تویشی همان باشد
 عزت از جبرائیل است کلامی که در اول
 تبلیغ بر کلامی که در اول کلامی که در اول
 قرصی که در اول کلامی که در اول
 قرصی که در اول کلامی که در اول

[62b]

رحمة اللہ علیہ
 رحمة اللہ علیہ
 یا شین تو کوب حقه سستیپ تو را از پیش
 ای اورسارانا او غولف زره نامی که
 انا قرغه تمیز انا غر حیر ایلاما سنی
 اراخانان بر یک شغفت خلیما سنا
 هر کس از جلال بر تلالا بر منین
 تانسه باشد بر جان کز کوب قشک ران
 اشولاد جبرائیل غم تیلنای قرمان
 بار

[63a]

یا ربنا یا ربنا یا ربنا
 شفاعت کند و قیامت در ایام آخر
 اول وقتیه در کلامی که با محمد
 نور و کلامی که در اول کلامی که در اول
 یا نما خلق بود خدیو کلامی که در اول
 بولور استیب رسول در حال تو را از پیش
 رسول سوزنای یا جبرائیل تو بخون کون
 یا محمد بلند بود کون قیامت کون
 دفعه حیات داغ حضرت نما کون
 اسم دین یا شین تو کوب یغلا از پیش
 باش کون کلامی که در اول کلامی که در اول
 او کلامی که در اول کلامی که در اول

[63b]

رسول قولید عثمان بیلان عطار کلام
 مصطفی کلامی که در اول کلامی که در اول
 در حال رسول صدیق سری با قرآنی
 ابابکر صراط سری با کلامی که در اول
 عاصم جان بولور تو سوسه فانت کلام
 عاصم کلامی که در اول کلامی که در اول
 یا محمد عمر سری با قیامت اندا
 یا رب تو روز کلامی که در اول کلامی که در اول
 حاضر کن قیل کلامی که در اول کلامی که در اول
 عاصم کلامی که در اول کلامی که در اول
 عثمان غنی با کلامی که در اول کلامی که در اول
 اشولاد حساب سوزن حساب
 کلامی که در اول کلامی که در اول

[64a]

تیزراق کلنگ با احمد ایام صطفی
 قوال ایام اعجاز لودق یا رسول الله
 قوال فیما و شوا و اذ کلور ابریش
 طرز حاله تو شوا و احوال تو کون
 یوکو ووب یعلب یارب کلور ابریش
 ایام دستلار حین یولار امت حایر
 امت اجون موداع شلار یولار
 رسول اول کون قاطر نکلر ابریش
 یوکو لولوی اتم دیب کونلار
 برز مان دم انالار حایر قالماس
 امت اجون موداع شلار یولار
 ایام دستلار حین یولار امت حایر

[64b]

سواله جواب یا جمای بولور خراب
 جوابی اولور تکبر دیب ایبار ابریش
 دیکلای رسول علیه هم بارنگ ا ندا
 یارب تو روزک بخت دورخ ابریش
 عاصه جانی امت لاریم بار ابریش
 ستر قاتارنگ با عیوب ایبار ابریش
 ایام کبر عمر عثمان علی ا ندا
 بر تاریم اولور حایر ابریش
 فرشته لار صحن صندیک کونلار
 قوال ایام ای باری عاصه لولور
 دم اولور حایر لوت طرفون کلامی صلا

[65a]

کامی طراط کامی سیری نیران بار
 کامی دورخ کامی جای حساب با
 بو تورت لول تک ادر اید لولور
 اوزین یلما یچور بولاب قالا ابریش
 حقون تیلاب امت لاریک کنا
 لحظه ارام الهای اولکون احمد جان
 بر نفس وایوز نکلر کدر حشر کامی
 یلانک کنا لاکلایانغ یولار ابریش
 شنه لیکدن اعضا ابریش
 کوز اچان سوز ایلانغ حاله قالمای
 هر شنه اه متنه ترک قلمای
 اتم دیب یایی تکوب یولار ابریش

[65b]

یا جبرائیل جیمه مسور دیکام
 عوصی کوشتر ایدری بکل دیکام
 الب کلک یا احمد ایچنگ دیکام
 سوال اهدامت لولور ابریش
 یا جبرائیل استغ کور فاکو
 یارب قولوب واحد قوالا غونج
 قولین تو رب بخت ابره کور فاکو
 بو شتر ایدری ایچاسی دیب ایبار
 یا جبرائیل امت عالی بسن یچور
 احوال لاری عوق بیری بسن یچور
 وزن نیران حساب لاری بسن یچور
 بر اتم کور دیکو دیب ایبار ابریش

[66a]

یا محمد که دردم بر فرشته لاری
 اطراف به نور کتاب الب دور لاری
 دلین باغلاب دوزخ سرهای جیبی
 همه آتش خود نارین نیلار آتش
 بوسه آتش به عالم آدم
 آتش چینی دیوه بر ملک لادم
 نیلار نظر من است لوح ملک
 طاق طلا عرش تیراب تو آتش
 اندون کین دوزخ سری تو بنای قوم
 استلارم کویا سوزوب بلوب عدم
 دوزخ نکه اوزره یکا باب اولدم

[66b]

سر خوشه ای نظر تارا ایش
 رسول اولگون حق نیلاری دوزخ
 قیامت قیامت رسول قوی سز لاری
 قیامت قیامت قیامت قیامت
 یلاس بر دین باشی کوب مغلا
 بزدین سوال سورماک بوگون درم
 اوت ایچره کوب یانیه جی اوت
 یلاس سوزوب یانیه کوب تو اوت
 رسول سورماک بوسه اوت کون
 اوت قور ایدی مو و حمان تل لار قاز
 اوت ایچای ایچره برای روز
 یلاس سوزوب در حال جواب بر اوت
 بوز

[67a]

همه کلمه غایب اوت قور ایدی
 بو کونید ایش وقت نماز اوت قور ایدی
 اول محمد مصطفی غامت ایدر دوک
 جنم دین موداع آواز جبار ایش
 اوتشول ایشان محمد نیکین بو کور
 اول کور سلطان محمد نیکین بو کور
 ایچ عالم سروری هم من بو کور
 اتم دین نیلاب باشین تو کال ایش
 اول محمد رسول الله اوتشول دمد
 کسب لب برین قوریا ایل افلا
 عرش اوتشول نیلاب توفاندا
 بر طرفین غوغا پیدا بو لارا ایش

[67b]

رسول سورما ای اوتشول غوغا
 جبار ایش و لیکای کاد بو لورنگ با مصطفی
 عرش اوتشول کلب دور لار جبار ایش
 اوتشول نیک تاغین دعوا تارا ایش
 باشلار ایش جبار ایش
 اول کون ایشان محمد نیکین بو کور
 رسول کون ایشان محمد نیکین بو کور
 ساهین یاس اوتشول حال اوتشول
 جبار ایشان رسول ایشان زمان
 اول مصطفی قور یانیه ایشان زمان
 رسول اول کون ایشان محمد نیکین بو کور
 ناهیک نیک تاغین دعوا تارا ایش
 ای ناهیک نور دیدیم جان فرزندیم
 ایچ عالم جبار ایش جبار ایش

[68a]

سلام ایضا که کسوسه مذکور در دم
 است حالین بر سر بیان قتلان و پیشین
 رسول الله شوالیه الیه پیشین
 مبارک کوزلار برین تو کوب پیشین
 ای فاطمه میدی بکلیان است اشین
 باره شکل سنده اسان بولار پیشین
 تقدیم ایقورای فاطمه بلیکن سده
 ادرمان بولسا نکه او جنتی نکه عوانی
 من بحال من امت لار کور
 باره سینه قرغضه حوا حلاله
 بیکلر و سینه کور کور بولسا
 ای فاطمه سینه آشتی نان برار لوس

[68b]

دای حسن دیب باشین تو کوب نیلار پیشین
 شاه حسن کافور کلا زهر بر دست
 ای فاطمه دین خفته قاتلار تو مشتق
 جگر لاری پاره پاره بولوب تو مشتق
 دای حسن دیب باشین تو کوب نیلار پیشین
 اول کوفه نکه سحر او جو فتوم علی
 نماز او قرب نور ایدری اول قول
 تلخ او رب اول تور دملار قرتاب ای
 قصاص من الرضیه ایثار ایدر پیش
 جگر عجب حد تا خیدا خوار جگر لار
 اول مصطفی قدم بچم سنده در نیلار
 رسول اول کون است اجه قتل در نیلار
 فاطمه نکه قاتلار من برار ایدر پیش
 ای فاطمه نور و دیم جان فرزندیم
 ای عالم مهر نامم جگر بندیم

[69a]

من ایقور من ای فاطمه بلیکن اظهارد
 او شول ایغان امت لاری خدایه نزار
 امام لاری هر کیم بر کال بولصم از ایز
 هر کز یوزین کور ما سمن دیب ایتار پیش
 امام لاری نکه تا قنین تو قاتلار لاری
 امام لاری جان دل پیلان مو کلا نزار
 اول لار جوجان جانین نزار قلخان لاری
 امتم دیب بر مشک تو لوب الوار پیش
 فاطمه ایتای اندا از بر کور
 امت او حور بولسا حوا حلاله
 ای فاطمه سینه آشتی نان برار لوس

[69b]

من هم قبول تقدیم دیان ایثار ایدر پیش
 انون سوز اول مصطفی خوشوقت بولوب
 عاج جانف امت اجون بولوب بولوب
 نیلار منوب عرش او شتر ایانسی تو کوب
 تو کوب نکه منوب جنتی سفت تو لاری
 نزار قلخان ای بر تغافل سوز اول
 استلا نکه کنا سیدی بر کلیل عم
 اولی فاطمه اول کال بولسا تو من هم
 اول مصطفی کوناه لاری کجار پیش
 رسول اول کون است اجه قتل در نیلار
 فاطمه نکه قاتلار من برار ایدر پیش
 ای فاطمه نور و دیم جان فرزندیم
 ای عالم مهر نامم جگر بندیم

[70a]

